

پژوهشی در کتابخانه‌های عمومی شهر اصفهان

محمدرضا اباذری^۱

چکیده

هدف این پژوهش بررسی و مقایسه وضعیت کتابخانه‌های عمومی وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی و شهرداری شهر اصفهان است. روش پژوهش پیمایشی توصیفی و ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه است. سوالات پرسشنامه در دو بخش تنظیم شده است: الف) بررسی وضعیت کتابخانه‌ها از نظر نوع ساختمان، سال تأسیس، اعضاء و مراجعان، وضعیت منابع و نوع رده‌بندی، نرم‌افزار مورد استفاده، ساعات فعالیت، و شیوه اداره کتابخانه؛ ب) ویژگی‌های کتابداران از نظر تعداد، مدرک تحصیلی، و تطابق مدرک با حرفه. جامعه آماری ۱۴ کتابخانه بزرگ و فعال شهر اصفهان بود. یافته‌ها نشان داد کتابخانه‌های وابسته به شهرداری، که همه بعد از انقلاب اسلامی تأسیس شده‌اند، از نظر امکانات، تجهیزات، ساختمان، کتابداران شاغل، و تطابق مدرک تحصیلی وضعیت مناسبی داشته و تا حدودی توانسته‌اند به اهداف مورد نظر دست یابند.

کلیدواژه‌ها

کتابخانه‌های عمومی، اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی اصفهان، اصفهان، شهرداری اصفهان

مقدمه

کتابخانه‌های عمومی گسترش دانش و ارتقای میزان آگاهی اعضای جامعه را وظیفه خود می‌دانند، به تعبیری عزم این نهاد کمک به بالندگی و تبلور استعدادهای فردی در جهت تولید اندیشه و علم و غنای فرهنگ جامعه است. کتابخانه نهادی است که با در اختیار داشتن بخش قابل توجهی از دانش مدون زمینه بهره‌گیری مناسب از اندوخته‌های

بشری را فراهم می‌کند، به گونه‌ای که با تأمین فرصت‌های لازم امکان یادگیری مداوم را برای اعضای جامعه مهیا ساخته و بر بالندگی حیات اجتماعی می‌افزاید (۶: ۲). به دیگر سخن، از آنجاکه کتابخانه‌های عمومی کلیه افراد جامعه را زیر پوشش دارد و در مقایسه با سایر انواع کتابخانه‌ها با خواسته‌ها و نیازهای متنوع‌تری روبه‌رو هستند، مسئولیتی سنگین‌تر و محدوده‌ای گسترده‌تر دارند (۳: ۴۵-۵۱).

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم abazarimr@yahoo.com

کتابخانه‌های عمومی اگرچه نقش مؤثری در پیشرفت جوامع دارند، اما در کشور ما، در مواردی، از وضع مطلوبی برخوردار نیستند و رفع این مسئله نیازمند ارائه راهکارهای مناسب برای کارآمد ساختن این نهاد عمومی در ارائه خدمات بیشتر به جامعه است.

مشخصات طبیعی و تقسیمات جغرافیایی استان اصفهان

استان اصفهان با مساحتی حدود ۱۰۷,۰۰۳ کیلومتر مربع در مرکز ایران واقع شده و از شمال به استان‌های مرکزی و قم و سمنان، از جنوب به استان‌های فارس و کهگیلویه و بویراحمد، از شرق به استان خراسان و یزد، و از غرب به استان‌های لرستان و چهارمحال و بختیاری محدود است. براساس آخرین تقسیمات کشوری در سال ۱۳۸۱ این استان شامل ۱۹ شهرستان، ۸۳ شهر، ۴۳ بخش، و ۱۲۱ دهستان است. مرکز آن نیز شهر اصفهان است (۵: ۳).

این استان همزمان با توسعه در زمینه صنعت، کشاورزی، و هنر از نظر مسائل فرهنگی نیز، بعد از انقلاب، توسعه قابل توجهی داشته به طوری که امروزه، علاوه بر ۱۳۱ کتابخانه عمومی وابسته به اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، که در نقاط مختلف استان مشغول پاسخگویی به نیازهای مطالعاتی علاقه‌مندان می‌باشند، دهها کتابخانه دیگر توسط بخش خصوصی و دولتی در شهرهای مختلف استان مشغول فعالیت بوده و چندین مؤسسه انتشاراتی در زمینه چاپ و نشر کتاب فعالیت دارند (۱: ۴۶).

تاریخچه

نخستین کتابخانه‌های عمومی در این استان، مانند دیگر استان‌های کشور و جهان اسلام، کتابخانه‌های مساجد بوده است، زیرا مساجد در سرزمین‌های اسلامی تا قرن سوم هجری علاوه

بر نقش عبادی، نقش و کارکرد آموزشی و تربیتی نیز داشتند؛ و از آن پس با ایجاد مدارس دینی که در کنار مساجد شکل گرفت، به تدریج نقش آموزشی و تربیتی آن به مدارس محول شد و کتابخانه‌های مدارس رونق گرفت. نخستین کتابخانه عمومی جدید استان - به شکل امروزی - با نام "کتابخانه فرهنگ اصفهان" در ۱۳۲۳ ش. تأسیس شد (۴: ج ۱، ص ۲۲۸-۲۲۹). به طور کلی کتابخانه‌های عمومی استان اصفهان از نظر وابستگی به چهار گروه تقسیم می‌شوند:

۱. کتابخانه‌های وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۱ باب کتابخانه تا پایان سال ۱۳۸۲)؛
۲. کتابخانه‌ها و سالن‌های مطالعه وابسته به شهرداری (۱۷ کتابخانه و ۱۸ سالن مطالعه تا پایان سال ۱۳۸۲) (۲: ۳)؛
۳. کتابخانه‌های وابسته به جمعیت هلال احمر؛ و
۴. کتابخانه‌های وابسته به مراکز فرهنگی انجمن‌های خیریه و سازمان‌ها.

بیان مسئله

نیازهای اطلاعاتی روزافزون جامعه و لزوم دستیابی به اطلاعات مناسب و روزآمد، به‌ویژه در عصر اطلاعات، ضرورت بررسی وضعیت کتابخانه‌ها را از نظر ارائه شایسته خدمات به جامعه ایجاب می‌کند. کتابخانه‌های عمومی نیز به عنوان یکی از مهم‌ترین نهادهای جوامع دموکراتیک امروزی نقشی اساسی در پیشرفت جامعه برعهده دارند.

پژوهش حاضر به بررسی وضعیت کتابخانه‌های عمومی وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی و شهرداری در شهر اصفهان پرداخته تا مشخص شود کدام یک از نظر ارائه خدمات در سطح بالاتری قرار دارند و در رسیدن به اهداف خود و بالا بردن میزان کارایی، مانند

فراهم‌آوری منابع مناسب و به‌کارگیری نیروی انسانی متخصص، موفق‌تر بوده‌اند.

هدف و فایده پژوهش

هدف این پژوهش بررسی و مقایسه هر دو نوع کتابخانه از نظر تاریخ تأسیس، نوع ساختمان، منابع و نوع رده‌بندی، نرم‌افزار کتابخانه، اعضا و مراجعان، نیروی انسانی (کتابداران)، ساعات کار، و شیوه اداره کتابخانه است.

فایده پژوهش، آگاهی‌یافتن از وضعیت موجود، و بهره‌گیری از نتایج و یافته‌های پژوهش به منظور شناسایی کمبودها و نیز رفع موانع موجود برای ارائه خدمات مناسب به جامعه استفاده‌کننده است.

پرسش‌های اساسی پژوهش

۱. سال تأسیس کتابخانه‌های مورد بررسی چه زمانی است و نوع ساختمان (نحوه تملک، قدمت، و فضا سازی در ساختمان) آنها چگونه است؟
۲. تعداد منابع و رده‌بندی مورد استفاده کتابخانه‌ها چیست؟
۳. نرم‌افزار مورد استفاده کتابخانه‌ها چیست؟
۴. تعداد اعضا و مراجعان کتابخانه در ماه چند نفر است؟
۵. نیروی شاغل در کتابخانه‌ها چه وضعیتی دارند؟
۶. شیوه اداره کتابخانه، ساعات فعالیت، و خدمات به کودکان چگونه است؟

روش و جامعه پژوهش

پژوهش حاضر از نوع پیمایشی با رویکرد توصیفی است.

جامعه آماری شامل ۱۴ کتابخانه بزرگ و فعال شهر اصفهان است که ۸ کتابخانه (ولی عصر، صائب، شهید مفتاح، توحید، ارشاد، خانه اصفهان، ابن مسکویه، و امیرقلی امینی) به اداره فرهنگ و

ارشاد اسلامی؛ و ۶ کتابخانه (طغرائی، ابوالفرج اصفهانی، قدس، علامه امینی، میرداماد، و کتابخانه مرکزی) به شهرداری اصفهان وابسته‌اند.

شیوه گردآوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل آنها اطلاعات از طریق پرسشنامه و با مراجعه حضوری به کتابخانه‌ها گردآوری شد، تجزیه و تحلیل یافته‌ها با استفاده از جداول آماری صورت گرفت.

یافته‌های پژوهش

۱. سال تأسیس و نوع ساختمان کتابخانه‌ها همان‌گونه که جدول‌های ۱ و ۲ نشان می‌دهند کتابخانه‌های وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی از نظر تاریخ تأسیس و ارائه خدمات به مراجعان قدمت بیشتری دارند. از نظر نحوه تملک ساختمان‌های مورد استفاده، اکثر کتابخانه‌های وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی دارای ساختمان قدیمی و از نوع واگذاری بوده که در مقایسه با ساختمان کتابخانه‌های شهرداری وضعیت مطلوبی نداشته و ارائه خدمات در بخش‌های مختلف با مشکلاتی روبه‌روست. ساختمان کتابخانه‌های شهرداری‌ها نسبت به دیگر کتابخانه‌ها، نوساز و با کاربری مخصوص کتابخانه ساخته شده و دارای بخش‌های مختلف هستند.

۲. منابع، رده‌بندی، و نرم‌افزار مورد استفاده در کتابخانه‌ها

جدول‌های ۳ و ۴ نشان می‌دهند هیچ یک از کتابخانه‌ها از نظر تعداد منابع با استانداردهای کتابخانه‌های عمومی مطابقت ندارند، ولی از نظر تعداد نشریات کتابخانه‌های وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی وضعیت مطلوب‌تری دارند. رده‌بندی مورد استفاده در تمام کتابخانه‌ها رده‌بندی دیویی است. در بازبایی اطلاعات

جدول ۱. سال تأسیس و نوع ساختمان کتابخانه‌های وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی

نام کتابخانه	سال تأسیس	نوع ساختمان
ولی عصر	۱۳۵۰	واگذاری
صائب	۱۳۵۸	استیجاری
شهید مفتاح	۱۳۶۰	خریداری
توحید	۱۳۶۰	خریداری
ارشاد	۱۳۶۰	واگذاری
خانه اصفهان	۱۳۶۰	واگذاری
ابن مسکویه	۱۳۷۱	واگذاری
امیرقلی امینی	۱۳۷۱	واگذاری

جدول ۲. سال تأسیس و نوع ساختمان کتابخانه‌های وابسته به شهرداری اصفهان

نام کتابخانه	سال تأسیس	نوع ساختمان
طغرایی	۱۳۷۰	واگذاری
ابوالفرج	۱۳۷۱	خریداری
قدس	۱۳۷۱	—
علامه امینی	۱۳۷۲	ساخته شده
میرداماد	۱۳۷۲	واگذاری
کتابخانه مرکزی	۱۳۸۱	ساخته شده

چنین بر می‌آید که تعداد اعضای کتابخانه‌های وابسته به شهرداری بیشتر از دیگر کتابخانه‌هاست. در این میان کتابخانه میرداماد بیشترین مراجعان ماهانه را به خود اختصاص داده است.

۴. وضعیت کتابخانه‌ها از نظر نیروی انسانی مقایسه وضعیت نیروی انسانی در دو

نرم افزار مورد استفاده در کتابخانه‌های وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی، کاوش و در ۲ کتابخانه وابسته به شهرداری (میرداماد و کتابخانه مرکزی) پارس آذرخش است.

۳. وضعیت کتابخانه‌ها از نظر اعضا و مراجعان از اطلاعات مندرج در جدول‌های ۵ و ۶

جدول ۳. تعداد منابع و نوع رده‌بندی و نرم‌افزار مورد استفاده در کتابخانه‌های اداره ارشاد

نرم‌افزار مورد استفاده	رده‌بندی کتاب‌ها	تعداد نشریات	تعداد کتاب‌ها	نام کتابخانه‌ها
کاوش	دیویی	۱۰۰	۲۸۰۴۵	ولی عصر
—	دیویی	۷۵	۱۶۹۴۶	صائب
کاوش	دیویی	—	۱۵۰۰۰	شهید مفتح
کاوش	دیویی	—	۲۲۰۰۰	توحید
کاوش	دیویی	۱۰۶	۱۵۳۳۰	ارشاد
—	دیویی	۵۶	۱۲۰۳۰	خانه اصفهان
کاوش	دیویی	۱۳۰	۲۱۰۰۰	ابن مسکویه
کاوش	دیویی	۱۲۰	۱۱۶۱۱	امیرقلی امینی

جدول ۴. تعداد منابع، نوع رده‌بندی، و نرم‌افزار مورد استفاده در کتابخانه‌های شهرداری

نرم‌افزار مورد استفاده	رده‌بندی کتاب‌ها	تعداد نشریات	تعداد کتاب‌ها	نام کتابخانه‌ها
—	دیویی	—	۱۰۰۰۰	طغرائی
—	دیویی	۱۰	۶۹۵۲	ابوالفرج
—	دیویی	۷	۱۷۰۰۰	قدس
—	دیویی	۵	۱۷۳۰۰	علامه امینی
پارس آذرخش	دیویی	۲۰	۳۵۷۴۰	میرداماد
پارس آذرخش	دیویی	۲۴۰	۶۰۰۰۰	کتابخانه مرکزی

تحصیلی غیرکتابداری هستند.

۵. وضعیت کتابخانه‌ها در شیوه اداره کتابخانه، ساعات کار، و داشتن مجموعه برای کودکان در کتابخانه‌های وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی به جز کتابخانه خانه اصفهان، که به روش

نوع کتابخانه نشان می‌دهد که تعداد نیروی انسانی در کتابخانه‌های وابسته به شهرداری از نظر تعداد، بیشتر، و بین نوع مدرک تحصیلی کتابداران و شغل مورد تصدی تطابق بیشتری وجود دارد. جداول ۷ و ۸ نشان می‌دهند بیشترین نیروی شاغل در هر دو نوع کتابخانه دارای مدرک

جدول ۵. اعضا و مراجعان کتابخانه‌های وابسته به اداره ارشاد

نام کتابخانه‌ها	اعضاء	مراجعان ماهانه (تقریبی)
ولی عصر	۱۴۴۵	۴۵۸۹
صائب	۵۳۰	۲۱۲۱
شهید مفتاح	۱۱۰۰	۱۹۸۰
توحید	۱۴۸۶	۱۶۶۰۰
ارشاد	۷۹۸	۱۳۳۷
خانه اصفهان	۴۰۰	۱۱۹۵
ابن مسکویه	۱۵۹۸	۴۹۸۹
امیرقلی امینی	۱۰۱۶	-

اصفهان از نظر وابستگی سازمانی نشان می‌دهد:
 ۱. کتابخانه‌های عمومی وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی از نظر تاریخ تأسیس در مقایسه با کتابخانه‌های وابسته به شهرداری قدمت بیشتری دارند.

۲. ساختمان کتابخانه‌های وابسته به شهرداری در مقایسه با دیگر کتابخانه‌ها زیباتر، محکم‌تر، و از نظر تقسیمات درون ساختمانی مجهزتر هستند، ولی ساختمان‌های کتابخانه‌های وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی قدیمی، غیراصولی، و غیراستاندارد هستند.

۳. نرم‌افزار مورد استفاده برای بازیابی اطلاعات به‌وسیله رایانه، در کتابخانه‌های اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی، کاهش؛ و در کتابخانه‌های وابسته به شهرداری پارس آذرخش است.

۴. رده‌بندی مورد استفاده در تمام کتابخانه‌ها، رده‌بندی دهدهی دیویی است.

۵. تعداد اعضا و مراجعان کتابخانه‌های شهرداری بیشتر از کتابخانه‌های اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی است.

۶. نیروی انسانی شاغل در کتابخانه‌های وابسته به شهرداری از نظر تعداد و تطابق مدرک تحصیلی

قفسه باز اداره می‌شود، بقیه کتابخانه‌ها با شیوه قفسه بسته فعالیت می‌کنند. در کتابخانه‌های وابسته به شهرداری نیز، به‌جز کتابخانه مرکزی بقیه کتابخانه‌ها با شیوه قفسه بسته اداره می‌شوند. با توجه به اینکه ساعات کار کتابخانه‌ها در روزهای عادی از ۷/۳۰ تا ۱۸ یا ۲۰ در تمام کتابخانه‌ها متغیر است از کتابخانه‌های نوع اول (وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی) فقط کتابخانه صائب، و از کتابخانه‌های نوع دوم (وابسته به شهرداری) کتابخانه‌های میرداماد، علامه امینی، قدس، ابوالفرج اصفهانی، و طغرایی روزهای تعطیل نیز دایر است.

اکثر کتابخانه‌های مورد بررسی فاقد مجموعه‌ای خاص برای کودکان بودند. از نوع اول کتابخانه‌های ولی عصر، صائب و ارشاد؛ و از نوع دوم کتابخانه‌های قدس و مرکزی دارای مجموعه‌ای خاص برای استفاده کودکان و نوجوانان هستند؛ در صورتی که تمام کتابخانه‌های عمومی باید دارای چنین مجموعه‌ای باشند.

نتیجه‌گیری

مقایسه انواع کتابخانه‌های عمومی شهر

جدول ۶. اعضا و مراجعان کتابخانه‌های وابسته به شهرداری

نام کتابخانه‌ها	اعضاء	مراجعان ماهانه (تقریبی)
طغرانی	۶۲۱	۱۷۴۷
ابوالفرج	۷۰۰	۱۰۵۰
قدس	۸۲۰۰	۳۹۰۰
علامه امینی	۵۵۰۰	۲۶۰۰
میرداماد	۶۰۰۰	۱۷۰۰۰
کتابخانه مرکزی	۳۵۰۰	۹۰۰

جدول ۷. نیروی انسانی شاغل در کتابخانه‌های وابسته به اداره ارشاد

فوق لیسانس	لیسانس		فوق دیپلم		تعداد کل	نام کتابخانه‌ها
	غیر کتابداری	کتابداری	غیر کتابداری	کتابداری		
-	۲	۱	-	-	۳	ولی عصر
-	۱	-	۱	-	۲	صائب
-	۱	۱	-	۱	۳	شهید مفتاح
-	۱	-	-	-	۱	توحید
-	۳	-	-	-	۳	ارشاد
-	-	-	-	۳	۳	خانه اصفهان
-	۳	-	۱	۲	۶	ابن مسکویه
-	۳	۱	۱	-	۵	امیرقلی امینی

پیشنهادات

۱. احداث کتابخانه‌های آینده در مکان‌های مناسب و طراحی آنها با توجه به دیدگاه‌های کارشناسان معماری و کتابداری، به خصوص در کتابخانه‌های تحت پوشش اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی؛
۲. به‌کارگیری فناوری‌های جدید اطلاع‌رسانی (رایانه) و لزوم ارتباط با شبکه‌های اطلاع‌رسانی ملی و بین‌المللی جهت استفاده کاربران و مراجعان از جدیدترین دستاوردهای دانش

۳. با شغل مورد تصدی بیشتر از کتابخانه‌های وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی است.
۷. بیشتر کتابخانه‌های مورد بررسی به روش قفسه بسته اداره می‌شود.
۸. ساعات فعالیت کتابخانه‌های وابسته به شهرداری در روزهای تعطیل حائز اهمیت است.
۹. در کل باید گفت فعالیت‌های فوق برنامه در کتابخانه‌های شهرداری بسیار زیادتر و متنوع‌تر از کتابخانه‌های وابسته به اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی است.

جدول ۸. نیروی انسانی شاغل در کتابخانه‌های وابسته به شهرداری

فوق‌لیسانس	لیسانس		فوق دیپلم		دیپلم	تعداد کل	نام کتابخانه‌ها
	غیر کتابداری	کتابداری	غیر کتابداری	کتابداری			
-	۳	-	-	-	۱	۷	طغرائی
-	-	۲	۱	-	۱	۶	ابوالفرج
-	۴	۱	-	-	-	۷	قدس
-	۳	۱	-	۳	-	۹	علامه امینی
۱	۶	۱۰	۴	۱	۷	۳۳	میرداماد
۱	۱۶	۱۴	-	۶	۶	۵۱	کتابخانه مرکزی

کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، ۱۳۷۶.

۲. اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان اصفهان. «ویژه‌نامه دهمین دوره هفته کتاب اصفهان». ۴ - ۶ آبان ۱۳۸۱.

۳. باجلان، علی. «پراکندگی موضوعی مجموعه کتابخانه عمومی شهید باهنر بروجرد». فصلنامه کتاب، دوره چهاردهم، ۲ (تابستان ۱۳۸۲): ۴۵-۵۱.

۴. رجبی، محمدحسن. «اصفهان، کتابخانه‌های». دایرة المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی. ج. ۱، ص ۲۲۸-۲۲۹.

۵. سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اصفهان، معاونت آمار و اطلاعات. سالنامه آماری استان اصفهان سال ۱۳۸۱. اصفهان: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان اصفهان، ۱۳۸۲.

۶. ملک احمدی، محمدحسین. «یادداشت». پیام کتابخانه، دوره دوازدهم، ۳ و ۴ (پاییز و زمستان ۱۳۸۱): ۲.

تاریخ دریافت: ۱۳۸۳/۱۰/۲۹

بشری متناسب با نیازهای اطلاعاتی آنها در کتابخانه‌های عمومی؛

۳. به‌کارگیری هرچه بیشتر افراد متخصص در کتابخانه‌ها، به‌جای افراد غیرمتخصص، و برگزاری کلاس‌های آموزش ضمن خدمت برای کتابداران غیرحرفه‌ای؛

۴. تأسیس بخش ویژه کودکان و نوجوانان در کتابخانه‌های عمومی و ارائه خدمات به آنها به عنوان قشر تأثیرپذیر و تأثیرگذار جامعه؛

۵. افزایش ساعات کار کتابخانه‌ها و باز بودن آنها در روزهای تعطیل، به‌خصوص برای کسانی که روزهای غیرتعطیل نمی‌توانند از خدمات کتابخانه‌ها استفاده کنند؛

۶. آگاه‌سازی مراجعان از منابع جدید و دریافت‌شده در کتابخانه‌ها؛ و

۷. ارائه خدمات عمومی بیشتر در کتابخانه‌ها برای ایجاد و تثبیت عادت به مطالعه در مراجعان.

منابع

۱. اباذری، محمدرضا. «بررسی وضعیت کتابخانه‌های عمومی شهر اصفهان». پایان‌نامه